

В. П. Єлагін,
к.т.н., доц.,
професор кафедри соціальної
і гуманітарної політики ХарПІ НАДУ,
м. Харків

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Визначено стратегічні пріоритети в процесі становлення соціальної держави в Україні в умовах модернізації суспільних відносин шляхом залучення суб'єктів активної дії головних інститутів суспільства із застосуванням багатовекторної моделі соціальної політики держави.

Ключові слова: соціальна держава, пріоритети, ресурсна спроможність, модернізація суспільних відносин, соціетальна система, інноваційні перетворення, демократичний транзит, стратегія.

Суспільні перетворення, які супроводжували крах соціально-економічної системи в «соціалістичних» країнах, торкнулися всіх без винятку сторін людського буття. Це стосується в першу чергу економічних, соціальних, політичних, ідеологічних та інших відносин, що складають цілісний комплекс соціальних інститутів суспільства. Процеси перебудови соціальної сфери, яка є носієм більшості державних зобов'язань перед суспільством, у сучасних умовах мають значною мірою різноплановий та найчастіше спонтанний характер, що стоїть на заваді активної розбудови соціальної держави, задекларованій у першій статті Основного Закону України, та зумовлює необхідність проведення глибоких теоретико-методологічних розвідок у пошуку адекватних теорій, концепцій та закономірностей, що складають зміст сучасної парадигми державотворення та дозволяють вирішувати цілу низку проблем, які нагромадилися в останні десятиліття у нашому суспільстві.

Проблеми в межах теорії інтегративного розуміння соціально-правових відносин держави та суспільства розглядається у працях зарубіжних та вітчизняних дослідників С. Алексєєва, Ю. Габермаса, К. Гаджиєва, Е. Гідденса, О. Євстратова, С. Калашникова, В. Мілецького, О. Панкевича, Т. Парсонса,

Р. Патнама, С. Перегудова, С. Скрипнюка, О. Тоффлера, І. Яковюка та ін.

Разом із тим багато проблем, зокрема державного регулювання соціальних відносин окремих інститутів та суб'єктів соціальної держави, залишаються вирішеними не повністю.

Метою даної роботи є розробка стратегічних пріоритетів у процесі розбудови соціальної держави в Україні в умовах модернізації суспільних відносин шляхом залучення суб'єктів активної дії головних інститутів суспільства із застосуванням багатовекторної моделі соціальної політики держави.

Найбільш впливовими механізмами суспільного розвитку виступають соціальні відносини між головними інститутами держави – родиною, власністю, солідаризмом та владою. Вирішення науково-прикладної проблеми, виявляється у подоланні протиріч у процесі становлення та розвитку соціальної держави шляхом модернізації суспільних відносин. Використання соціосинергетичної методології дозволяє розширити сферу дослідження, що було неможливо в межах класичних парадигмальних концепцій [1].

Суспільство як складно організована система розвивається за власними законами, що нерідко спонукає виникнення кризових явищ та соціальних конфліктів. З появою феномену соціальної держави, яка взяла на себе конституційну відповідальність за добробут усього народу, в умовах економічних спадів загострюються соціальні відносини через протиріччя між вимогами з боку суспільства та можливостями держави. Таким чином, соціальні відносини в системі «індивід – суспільство – держава» виступають одночасно і засобом виявлення суперечностей, і інструментом їх подолання.

Як доводять історико-аксіологічні дослідження, генеза соціальної держави пов'язана з характером взаємовідносин інститутів суспільства в процесі культурно-історичного розвитку та зміною соціально-економічних відносин головних суб'єктів соціальної відповідальності, тому становлення соціальної і правової держави відбувається одночасно і взаємоузгоджено і, на

відміну від *соціально орієнтованих* держав на кшталт СРСР, суто *соціальні* держави повинні бути правовими, демократичними.

Шляхом розробки структурно-логічного алгоритму дослідження, що включає теоретичний аналіз феномену соціальної держави, визначення методології теоретичних концептів, оцінку проблем та перспектив соціальної держави в Україні та світі, визначення головних інститутів і суб'єктів соціальної відповідальності, створення інноваційних моделей пропонується структура парадигмальної матриці дослідження напрямів формування інноваційної стратегії розвитку соціальної держави в Україні шляхом модернізації суспільних відносин в умовах демократичного транзиту (рис. 1).

Рис. 1. Структурно-логічний алгоритм теоретико-методологічного дослідження інноваційного розвитку соціальної держави

З метою гармонізації соціальних відносин соціальну державу й соціальне суспільство доцільно розглядати як функціональну систему, для позначення якої пропонується застосування поняття «*соціетальна соціальна держава*», де

«системно організована сукупність державних та недержавних суб'єктів активної дії реалізують завдання соціально-економічного розвитку в процесі їх вільної самоорганізації на основі принципів солідарності та субсидіарної відповідальності окремих індивідуумів та соціальних груп суспільства». Таке визначення вирізняється консолідацією соціальної відповідальності суб'єктів разом із державою та підвищує загальну ефективність соціальної політики.

Комплексне дослідження в рамках розробки сучасної парадигми соціальної держави вимагає опрацювання новітніх концепцій справедливості, теорії самоорганізації соціальних систем, що разом із теоріями солідаризму та інституціоналізму створює передумови для пошуку форм інноваційних перетворень, коли держава модифікує свої функції та вступає в паритетні відносини з самокерованими суспільними суб'єктами під об'єднуючим впливом національної ідеї державотворення.

Аналіз соціологічних досліджень [3] показує, що свідомість населення сучасної України має суперечливий, амбівалентний характер та є досить сприятливим підґрунтям для формування двох форм традиційних культур – колективістської та індивідуалістичної, що діють як конструктивні саморегулятори (посилення здорового індивідуалізму, сприйняття приватної власності і т. ін), так і деструктивні (соціальне та майнове розшарування, ідеалізація західних цінностей тощо). Ідея колективної взаємопідтримки переважає над принципом індивідуального самозабезпечування, що дає підставу стверджувати про наявність у підсвідомості українського суспільства тяжіння до ідеології солідаризму та соціал-демократичним моделям державної соціальної політики.

У процесі становлення соціальної держави соціальний капітал має вирішальний вплив на соціально-економічний розвиток та є головною складовою національного багатства країн і залежить, у першу чергу, від характеру взаємовідносин у суспільстві. Соціологічні дослідження, проведені в Україні, вказують на низький рівень взаємної довіри головних суб'єктів у системі «громадяни – влада – бізнес», що в умовах досить високого рівня

людського капіталу суттєво знижує капітал соціальний. Використання соціосинергетичної методології дало підставу визначити соціальний капітал суспільства як «інтегрований показник результату колективної дії окремих людей і соціальних груп, які внаслідок *синергії* складних біосоціальних систем отримують певні соціально-економічні результати», що дозволяє ввести кількісні оцінки до вимірювання обсягів людського та соціального капіталу суспільства шляхом створення адекватних теоретичних моделей.

Теоретико-методологічний та компаративний аналіз соціальної політики доводить, що сучасні теорії соціальної держави внаслідок глобалізації не можуть залишатися в межах однієї філософської концепції, набувають спільних рис та ефективно реалізуються в практиці державотворення багатьох країн, широко використовуючи потенціал громадського сектора. Держава повинна втручатися, регулюючи сукупний рівень попиту і гарантії зайнятості, утримувати під власним контролем охороноздоровчу та освітню галузь, в системі соціального забезпечення – зважена взаємодія принципів національної солідарності та індивідуального самозахисту. Структурно-логічне моделювання визначає, що загальною причиною ресурсної неспроможності соціальної держави постає проблема визначення оптимального співвідношення ступеня соціальної відповідальності між державою, ринком та недержавними соціальними суб'єктами.

Ресурсна спроможність соціальної держави, у свою чергу, співвідноситься із циклічністю кризових явищ в економічному житті суспільства, що зумовлює зміну характеру соціальних відносин між головними суб'єктами його базових інститутів. Виходячи з цього, можна сформулювати «Закон чергування соціальної відповідальності» держави та суспільства, змістом якого є «трансформація об'єктивної необхідності в можливість вільно обирати кожним суб'єктом соціальних відносин моделі соціально-економічної поведінки у власних та суспільних інтересах», що може бути підставою для визначення шляхів подолання кризи соціальної держави в період спадаючої економічної фази та зростаючих вимог з боку «суспільства споживання».

Застосування теорії інституціоналізму для розробки моделі інституціональної матриці суспільства дозволило виокремити чотири базові соціальні інститути, а саме: родина, власність, солідаризм та влада, що визначають головні тенденції розвитку суспільства. Кожен з цих інститутів здійснює свої функції за допомогою макросуб'єктів соціальної політики, найбільш дієвих за наявністю ресурсів та ступенем впливу – індивід, ринок, громадянське суспільство та держава.

Історико-компаративний аналіз сучасних теорій солідаризму показує, що в Україні, на відміну від західних країн, головними чинниками становлення громадянського суспільства можуть стати не приватна власність і приватний інтерес, а общинні, колективістські основи, духовність і моральність, що лежать у підґрунті православної етики; тоді як основною причиною, що гальмує процеси його розвитку, є фактори ментального характеру, що виявляються в «державницькій, патерналістській» свідомості населення і стійкій вірі у всемогутню державну владу. Національна ідея, як втілення суспільного ідеалу, відіграє роль аттрактора соціальних практик у контексті державотворення зміст якої можна сформулювати як “побудову соціальної, правової держави, де реалізуються соціальні, економічні, політичні права та свободи особистості в умовах розвинутого громадянського суспільства”.

У результаті проведеного опрацювання перехідної моделі трансформації суспільства, яка базується на трьох типах інституціональних матриць, а саме: східної, командно-адміністративної (X-матриця), західної, ринкової (Y-матриця) та перехідної, солідарної (Z-матриця), виявлено системні вади і закономірності, що супроводжують процеси інституціональної перебудови соціальної держави. Визначено, що суспільству не можна нав'язати інститути, які йому не властиві, та суб'єктивним способом замінити один інститут іншим, ефективним в іншій країні, оскільки для цього необхідні певні історичні, культурні, матеріально-технічні передумови [2].

З метою гармонізації та модифікації суспільних відносин перехідною моделлю для України є шлях зміни ролі держави, яка обмежує вільний розвиток

суб'єктів у системному просторі головних інститутів суспільства. Способом послаблення державного впливу є децентралізація владних повноважень, деконцентрація центральних управлінських структур, передача компетенцій на нижчі щаблі територіальної влади, утвердження принципів субсидіарної відповідальності за рахунок інституціонального зміцнення ресурсної бази органів місцевого самоврядування та інших структур самоорганізації населення.

З метою зниження соціальної напруги в суспільстві внаслідок нееквівалентності ресурсних потенціалів суб'єктів держави та суспільства в умовах ринкових перетворень запропоновано використання моделі ресурсного балансування шляхом трансакцій та імплементації необхідних ресурсних засобів (матеріальних, інтелектуальних, організаційно-правових) у системний простір відповідного інституту.

У рамках проведених досліджень розроблено на принципах полісуб'єктності комплексну багатовекторна модель реалізації соціальної політики, відповідно до запропонованої соціосинергетичної парадигми державотворення визначено стратегічні пріоритети інноваційного розвитку соціальної держави в Україні за напрямками: взаємодія суспільних інститутів в контексті корпоративної соціальної відповідальності, інституалізація суспільних відносин у нових соціально-економічних реаліях, розбудова громадянського суспільства на основі принципу солідаризму, розподіл суспільних благ та економічна спроможність соціальної держави, підтримка родини та державна політика відтворення населення.

Доведено, що з метою покращення взаємодії суспільних інститутів держава зобов'язана запровадити низку комплексних заходів, серед яких на перше місце повинне бути поставлене конституційне закріплення ціннісного цілепокладання в соціально-економічній політиці. Головним завданням у цій сфері необхідно вважати солідарну відповідальність усіх суб'єктів (держави, бізнесу, громадських організацій і населення) за результати соціального розвитку шляхом законодавчого оформлення їх прав та обов'язків.

Модернізація соціальних відносин в умовах демократичного транзиту вимагає інституціональних перетворень в усіх сферах суспільного життя і, в першу чергу, – в соціальній, а саме: подальший розвиток системи державного на недержавного соціального страхування, заохочення осіб, які прагнуть самостійно вирішувати свої соціальні проблеми, залучення ринкових структур для компенсації соціальних ризиків, передача приватному сектору можливості надання частини соціальних послуг, повсюдне впровадження принципу субсидіарної відповідальності населення шляхом легитимізації систем соціального самозахисту та самозайнятості.

Розвиток громадянського суспільства в соціальній державі повинен відбуватися поступовим зближенням принципів *солідарності громадян* і *солідарності держави та громадянина* в умовах розбудови соціально відповідального співтовариства. Синергія держави та суспільства є запорукою конструктивного поєднання процесів організації та самоорганізації в процесі становлення та розвитку соціальної держави. З цією метою необхідно подолання непрозорості, закритості, забюрократизованості та корумпованості в процесі діяльності органів влади всіх рівнів, реалізація механізмів участі громадськості у формуванні та здійсненні державної політики, делегування інститутам громадянського суспільства окремих функцій держави в соціогуманітарній сфері, удосконалення механізмів соціального партнерства, запровадження системи електронного урядування тощо.

Визначено, що підвищення економічної спроможності соціальної держави обумовлена необхідністю зміни системи розподілу суспільних благ на основі поєднання принципу *соціальної справедливості* з принципом *економічної ефективності* шляхом встановлення межі, коли подальший перерозподіл призводить до регресу економіки, що негативно впливає на добробут соціально незахищених верств населення. Одночасно в ідеологічній сфері необхідне поступове втілення в суспільну свідомість відмови від патерналізму й утриманства та виховання субсидіарно відповідальної особистості, спроможної до самозабезпечення в умовах ринкових перетворень.

Показники майнового розшарування (співвідношення доходів 10 % самих багатих і самих бідних) повинні не перевищувати 4:1-6:1, що згідно з проведеними соціологічними опитуваннями не призведуть до загострення соціальних відносин у суспільстві.

Таким чином, можна дійти *висновків*, що серед стратегічних пріоритетів державної політики у сфері відтворення населення знаходяться підтримка родини, створення умов для розвитку людського та соціального капіталу, економічного та соціального самозабезпечення особистості та її родини. Механізми державної політики у сфері опіки над родиною, шлюбом, материнством і дитинством повинен включати в себе як допомогу окремим категоріям родин, так і політику підтримки родини взагалі, забезпечувати гендерну рівноправність чоловіків і жінок, закріплення в Конституції України пріоритетів демографічного розвитку, сімейних цінностей і детальне розкриття механізму взаємної відповідальності родини, суспільства та держави в питаннях збереження й зміцнення інституту сім'ї та шлюбу.

Список використаних джерел

1. *Василькова В. В.* Порядок и хаос в развитии социальных систем: (Синергетика и теория социальной самоорганизации) / В. В. Василькова. – СПб. : Лань, 1999. – 480 с.
2. *Єлагін В. П.* Модельовання взаємовідносин головних суб'єктів соціальної держави в системному просторі інституціональних матриць / В. П. Єлагін // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2012. – Вип. 1 (36). – 512 с.
3. *Суїменко Є. І.* Споживання як віддзеркалення реального рівня життя людей в сучасній Україні / Є. І. Суїменко, Т. О. Єфременко // Українське суспільство 1992-2007. Динаміка соціальних змін / за ред. д.е.н. В. Ворони, д.соц.н. М. Шульги. – К. : ІС НАНУ, 2007. – С. 220–233.

Elagin V. P. Strategic priorities of a social state innovational development under the conditions of social relations modernization in Ukraine.

The paper determines strategic priorities of a social state formation in Ukraine under the conditions of social relations modernization carried out by means of involving the actors of major social institutions with the help of a multi-vector model of the state social policy.

Key words: social state, priorities, resource capacity, social relations modernization, societal system, innovational transformations, democratic transit, strategy.

Єлагін В. П. Стратегические приоритеты инновационного развития социального государства в условиях модернизации общественных отношений в Украине.

Определены стратегические приоритеты в процессе становления социального государства в Украине в условиях модернизации общественных отношений путем

привлечения субъектов активного действия главных институтов общества с применением многовекторной модели социальной политики государства.

Ключевые слова: социальное государство, приоритеты, ресурсная способность, модернизация общественных отношений, социетальная система, инновационные преобразования, демократический транзит, стратегия.